
Charlie Savage

A kémfőnök támad és védekezik

Michael V. Hayden: Elmenni a végsőkig: az amerikai hírszerzés a terrorizmus korában (Playing to the Edge: American Intelligence in the Age of Terror; Penguin, 2016, 464 oldal) című könyvének recenziója

Michael Hayden katonai hírszerzési attaséként állomásozott Bulgáriában, az 1980-as években, amikor még fiatal légierő-tiszt volt. Ott állandó megfigyelés alatt kellett élnie – annak az embernek, aki a szeptember 11-e utáni érában az amerikai hírszerzés csúcására emelkedett. Feleségével együtt törölhető játék írotáblákat tartottak a lakás legkülönbözőbb pontjain, hogy írásban társalognának, mert azt hitték, lehallgatják őket. Ebben a feszült hidegháborús hangulatban történt, hogy Hayden a bolgár kormány egyik politikai tisztjével beszélgetve így tört ki tehetetlenségében: „Önök számára mi az igazság?” A kommunista apparatcsik állítólag ezt válaszolta: „Az igazság? Az igazság az, ami a párt érdekeit szolgálja.”

Hayden ezt az anekdotát használja fel az *Elmenni a végsőkig: az amerikai hírszerzés a terrorizmus korában* című emlékiratában, hogy előkészítse a terepet annak megtárgyalásához, hogy a hírszerzésben dolgozó tisztek miként lássák el feladatukat a modern társadalomban. Alapvető feladatuk szerinte abban áll, hogy „ragaszkodjanak a tényekhez, és úgy lássák a világot, ahogy az van, és eközben szolgálatosanak teljes körű és pontos információt a politikai élet nehéz döntései előtt álló szereplőinek. Az a mély tisztelt, amivel erről az eszméről beszél, összhangban van mind bizonyos – általa csak reménytelenül napirend-vezéreltnek látott – újságírók iránti lenézésével, mind pedig önmagáról, mint az „igazmondás bajnokáról” alkotott képével. Megjegyzi,

hogy ha egy törvényen kívül létező egység, mint amilyen a Központi Hírszerző Szolgálat (CIA) is, külföldön hajt végre titkos műveleteket, akkor „becsületesen” kell eljárnia, hozzáteve: „Főként pedig magunkkal szemben kell becsületesnek lennünk. A végsőkig.”

Amikor a hírszerző tisztek életében az ilyen fokú őszinteség a mérvadó, az általuk szolgáltatott információ időnként kellemetlennek bizonyulhat a döntéshozókra nézve. Hayden leírja, hogy az általa irányított CIA George W. Bush és Dick Cheney alelnök idején közölte a Fehér Házzal, hogy az iraki lázongások lassan már vallási alapú polgárháborúba mennek át, Irán pedig korábban leállt atomfegyver-programjával. Az utóbbi értékelés, mely nem szolgálta az iráni konfliktust inkább kielezni akaró [agresszív politikai] héják érdekeit, arra a végkövetkeztetésre indított sokakat a politikai jobboldalon, hogy a CIA így áll „bosszút” a Bush-kormányzaton, mivel az arra „kényszerítette, hogy elvigye a balhét” azért a pontatlan jelentésért, amit az iraki tömegpusztító fegyverekről küldött a háború előtt. Hayden szerint bár az effajta szóbeszédből „szép kis történetet lehet kerekíteni”, egyszerűen nem felel meg a valóságnak. „A tények vezettek el bennünket következtetéseinkhez, nem pedig a bosszúvágy vagy a rosszindulat.” Az átmeneti időszakban, amikor Barack Obama szenátor nyerte meg az elnökválasztást, Hayden más hírszerzőkkel együtt igyekezett a közelébe kerülni, hogy aztán annyi kellemetlen hírrel szolgáljanak neki, amennyivel csak lehetséges.” Ez azt jelentette, hogy beszéltek a leendő elnöknek a világról úgy, ahogy azt ők látták, nem pedig a kampánybeszéd retorikájának és a közvéleménykutatások lencséjén keresztül nézve, vagyis egy olyan világról, amelyet látni szeretnének.

Hayden azt sugallja – és nem túl jogosan ragaszkodik is hozzá, hogy ezeknek a tájékoztatóknak a hatására hozta Obama elnök még leg-

első időszakában döntését arról, hogy továbbra is működhessen a fogvatartottak „rendkívüli kiadása” más országok hírszerző szolgálatai számára, mely mint a terrorizmus-elhárítás egyik eszköze a Bush-bírálok véleménye szerint szándékosan további kínzásoknak teszi ki az állampolgárokat.

Hayden ügyesen azt a benyomást kelti, hogy nyílt lapokkal játszik, és mindent elárul, amit bonyolult témákról tudni érdemes. Gyors észjárású, világosan fogalmazó, társaságkedvelő ember, akinek az agya szinte kirobbanni látszik hatalmas homloka mögül; a katonai hírszerzés ranglétráján való gyors emelkedését is részben okos és tömör fogalmazásmódjának köszönheti. 1999-ben a Clinton-kormány megbízta a Nemzetbiztonsági Ügynökség (National Security Agency, NSA) – hatalmas elektronikus megfigyelőrendszerének – vezetésével, mely akkoriban nagy nehézségek árán tudott csak lépést tartani a robbanásszerűen fejlődő internettel.

Nem sokkal a szeptember 11-ei támadások után Cheney felkérésére Hayden előállt egy terroristák felkutatását szolgáló, titkos nemzetbiztonsági programmal, mely a Csillagszél (Stellarwind) kódnevet kapta – engedély nélküli megfigyelésekre és nagytömegű adatgyűjtésre épült, melyek a Külföldi Hírszerzési Felügyeleti Törvény (Foreign Intelligence Surveillance Act, FISA) szerint tiltott tevékenységek. A Bush és Cheney jogásaiból álló csoport, mely sajátosan tág értelmezést adott az elnöki hatalomnak, előkerített néhány titkos feljegyzést, hogy igazolják Hayden elgondolásainak törvényességét. Emlékiratainak címe egyik kedvenc metaforájára utal: egy veszélyes világban a hírszerző ügynökségeknek el kell menni egészen a végső határig, mely a tisztességeset elválasztja a tisztességtelentől – még ha krétaporos is lesz a stoplis cipő. Azt már nem mérlegeli, hogy vajon ez az alaptétel nem válik-e érvénytelenné, amikor az elnök olyan bírókat alkalmaz, akik figyelmen kívül hagyják a szabályzatot, és oda rajzolják neki a büntetővonalat, ahová akarja.

2006-ban Bush kinevezte Haydent a CIA igazgatójának, ahol akkortájt nagy volt a felfordulás amiatt, hogy terroristagyanús személyeket tartottak titkos tengerentúli börtönökben, ahol kínzás-

nak vetették alá őket. Ő maga nem használja a „kínzás” szót, helyette inkább „fokozott vallatási technikákról” beszél, melyek közt – ahogy sok nyilvánosságra került forrásból ismeretes – olyan módszerek szerepeltek, mint az akár 180 órán át is tartó alvásmegvonás, a fulladást szimuláló ún. „waterboarding” technika, szűk kalitkába zárás, lábbilincs alkalmazása fájdalmas megfeszített testhelyzetben, erőszakkal való meztelenre vetkőztetés, valamint a hideg zuhany; ezekből gyakran egyszerre többet is alkalmaztak. Mire Hayden átvette az irányítást, addigra már többé-kevésbé felhagytak ezzel a gyakorlattal; ugyanakkor nagyobb reflektorfénybe került az előző időszak, ő pedig vitathatatlanul annak legnagyobb védelmezőjévé vált. Annak idején elmagyarázta a Kongresszusnak, most pedig a könyvében teszi ezt, hogy az ilyen „fokozott” technikák alkalmazásakor nem közvetlenül az „információhoz jutás volt a cél, hanem inkább az elítéltnek a tagadástól az együttműködés irányába mozdítása; ezért a fogvatartottat kiszolgáltatott állapotba juttatták”, elméletileg azzal a céllal, hogy engedelmessé váljon, és megnyíljon vallatói előtt. „Átlagosan körülbelül egy hét kellett hozzá”, és a vallatások már beszámolóokra vagy beszélgetésekre emlékeztettek.¹

2008-ban pedig miután arról adtak le jelentést a Bush–Cheney adminisztrációnak, hogy az al-Kaida újrendezte sorait Pakisztán törzsi terü-

1 Jóllehet Hayden elmagyarázza, hogyan használták ezeket a módszereket, a Szenátus nyomozói olyan CIA-feljegyzéseket találtak, melyek azt mutatják, hogy a gyakorlatban a vallatótisztek nem ritkán már rögtön az őrizetbe vétel után alávetették a foglyokat ezeknek a „fokozott vallatási technikáknak” – azaz mielőtt kikérdezték volna őket, és azok bármi jelét mutatták volna, hogy megmakacsolják magukat –, továbbá a vallatók ez idő alatt is kérdezték őket, nemcsak utána. A „kiszolgáltatott állapot” további megvitatásához lásd Tamsin Show cikkét, mely ezeket a visszas körülményeket taglalja, illetve az ebből kibontakozó eszmecsereit: „A pszichológusok átveszik az irányítást” („The Psychologists Take Power”), *The New York Review*, 2016. február 25.; „Erkölcsei pszichológia: vitaindító” („Moral Psychology: An Exchange”), *The New York Review*, 2016. március 17. „A ’tanult tehetetlenség’ & kínzás: vitaindító”, *The New York Review*, 2016. március 31.

letein, és figyelmeztették őket, hogy „*jelenlegi tudásunk birtokában nem lesz mentség tétlenségünkre a következő támadás után*”, Hayden felügyelte azt a célzott likvidálási kampányt, melynek során a CIA egyre több irányított dróntámadást indított nemcsak ismert vezetők ellen, hanem az al-Kaida kiképzőtáboraira is figyelmeztető légicsapásokat mért.

Összefoglalva, Hayden egyik központi szereplője volt az amerikai politika szeptember 11-e utáni három, legtöbb vitát kiváltó terrorelhárítási intézkedésének. 2009 óta pedig – mikor is Obama úgy döntött, hogy meneszti a CIA vezetői pozíciójából – Hayden egy más típusú döntéshozót lát el információval: az amerikai közvéleményt, mely televíziós szerepléseken, újságok véleményrovatain és interjúkon keresztül értesül nézeteiről. Most pedig megírta emlékiratait, hogy „megmutassa az amerikai népnek, mi mindent meg nem tesz érte hírszerző szolgálata”.

2.

Hayden a hírszerző ügynökségeket a kiszámíthatatlan politikai széljárás játékszerének látja; a „politikai elit” vagy arra panaszkodik, hogy a biztonsági szervek „nem tettek meg minden tőlük telhetőt, amikor veszélyben érezték magukat, vagy pedig a veszély elmúltával az a bajjuk, hogy túl sokat tettek”. Időnként joggal kérdőjelezhető meg elfogulatlansága, ha a kém-szolgálatot kell megvédenie az ilyen fajta bíráló hangokkal – különösen az utóbbival – szemben.

2014 novemberében történt egy eset, amikor a Szenátus az információszabadságról szóló USA Freedom Act nevű törvény elfogadását mérlegelte. A törvényjavaslat véget akart vetni a Nemzetbiztonsági Ügynökség tömeges telefonos adatgyűjtésének – melyet eddig a hazafias törvény (Patriot Act) 215. cikkelye lehetővé tett –, és egy új programmal helyettesíteni, mely a telefontársaságok kezében hagyja ezt az adattomeget, és a kormánynak bírói engedélyt kell szereznie a lekérdezésükhöz. (Edward Snowden kiszivárogtatásából tudjuk, hogy az ún. 215-ös program részben a Nemzetbiztonsági Ügynökség Csillagszél programjából származott – mely Hayden műve –,

ezért a törvényjavaslat többek között egy pofonnal ért fel Hayden számára. A döntő szavazás reggelén a *The Wall Street Journal* leköszölt egy írást a „Csak az ISIS örül a Nemzetbiztonsági Ügynökség reformjának” („NSA Reform That Only ISIS Could Love”) címmel, melyben Hayden – egyik társszerzőjeként – lesújtó bírálatot nyújtott a törvénykezésről. A republikánus vezér, Mitch McConnell, odaadta a cikket a szenátoroknak, hogy olvassák el; a szenátorok a benne levő érveket elfogadták, majd ezek bekerültek a kongresszusi jegyzőkönyvbe; később a nap folyamán a republikánus szenátorok időhúzással akadályozták a törvényjavaslat elfogadását. 2015 júniusában azonban, két héttel azután, hogy mégis törvényerőre emelkedett az információszabadságról szóló törvény, a Freedom Act, Hayden azt állította a Wall Street Journal egy konferenciáján egy pódiuminterjúban, hogy voltaképpen elég jelentéktelennek látja a változtatásokat, mondván, „ha valaki odajönne hozzám és azt mondaná: »Nézd, Hayden, a következő a helyzet. Ez a Snowden-ügy legalább két évre tönkre fog vágni benneteket. És amikor kikeveredtek belőle, akkor majd azt a kis 215-ös programot fogják kérni tőletek az amerikai telefonos meta-adatokról – egyébként még mindig hozzájuthattok, csak el kell mennetek a bíróságra és engedélyt kell kérni a hozzáféréshez a cégektől, ahelyett, hogy a ti kezetekben lennék« – erre én azt válaszolnám: »És erre kell várni két évet? Nem semmi!«”

Mialatt Hayden ezt bizonygatta, ujjait összecsuppintva mutatta, milyen kicsinyke része az egésznek a lehallgató-program és az ezt érintő jogszabályi változások.

2014 decemberében egy másik eset derített fényt arra, hogy nem kell minden szavát készpénznek venni: a szenátus hírszerző bizottsága kibocsátott egy ötszáz oldalas kivonatot, melyet a vállalatokról szóló, belső használatú CIA-anyagok millióinak áttanulmányozása alapján készített: ebben egy harminchét oldalas függelékét szenteltek Haydennek, ahol olyan állításokat idéznek tőle, melyek a bizottság előtt hangzottak el a szájából, illetve őt megcáfoló dokumentumokra hivatkoztak. A jelentés úgy állította be Haydent, mint aki eltúlozza annak

az információknak az értékét, melyet a „fokozott vállalási technikáknak” alávetett foglyoktól szerettek, míg elbogatellizálja mind a hírszerzők által fogvatartottak számát, mind az elkövetett kínzások súlyosságát.

Hayden könyvében elismeri, hogy „néhány dologban talán tévedett”, míg a szenátus jelentését „kíméletlen vádirománynak” titulálta, és az ellene felhozott vád egy részét elutasítja. Leírja például, hogy amikor 2007-ben kiállt a program mellett, ezt azzal a szándékkal tette, hogy beszéljen a „kihallgatás” szokásos menetéről, és hogy ismertesse a „jelenlegi” helyzetet. A kongresszus megbízásából nyomozók oldalak millióit böngészték át, hogy „megtalálják az eltéréseket, melyeknek legtöbbje még a program elejét jellemezte”. 2016 márciusában, a hírszerzési bizottságot – a kínzásokról szóló jelentés megjelenése idején – a vezető demokrata szenátor, Dianne Feinstein csapata kiadott egy harmincnégy oldalas munkát, melyben pontról pontra megcáfolta Hayden emlékiratát, felsorolva a kihallgatási programról szóló elemzésében fellelhető „tárgyi tévedéseket és egyéb problémákat”, valamint azzal vádolták, hogy megismételte pontatlan tanúskodását, további helyeken ferdítve el az igazságot.

Ilyen történések fényében figyelemre méltó Hayden könyvének az egyik részlete: miután leírja, mennyi időt töltött „a hírszerzés kihallgatási jegyzőkönyveinek ismertetésével, magyarázatával és megvédésével”, részben azzal indokolja erőfeszítéseit, hogy: „Mindez önigazolás, nem jómagam, hanem általánosságban az ügynökség számára. Jóllehet a dolgok nagy része azelőtt történt, mielőtt én a vezetésbe kerültem volna, kötelességemnek éreztem, hogy megvédjek jó embereket, akik jóhiszeműen jártak el. Langleyből² nézve, az emberek úgy gondolták ott, abban a világban, hogy a helyes dolgot cselekedték – erkölcsileg, jogilag és a működési szabályzat szerint.”

Amikor azonban olyan ügyekről van szó, amelyek kérdéseket vetnek fel a hírszerző tisztek hozzáértésével, tisztességességével vagy akár általuk elkövetett bűncselekményekkel

2 Itt található a Központi Hírszerző Ügynökség főhadiszállása.

kapcsolatban, „a világ Langleyből nézve” talán nem mindig ugyanaz, mint „a világ valójában”. Ha annak az 1980-as évekbeli bolgár apparatcsiknak az igazsága a tényeknek és a hazugságnak bármimemű – a pártérdekeket leginkább szolgáló – keverékét jelentette, Hayden számára néha igazságnak számít bármi, ami saját klikkje érdekeit szolgálja: a hivatásos hírszerzői és katonai állományét.

3.

Az olvasónak nem árt tudni, hogy Hayden név szerint becsmérel több újságíró, akiket tisztelek és kollégáimnak tekintek, és ez némiképp befolyásolja róla alkotott nézeteimet. Azt is illik megemlítenem, hogy alkalmam nyílt interjút készíteni vele, és – míg természetesen az általa mondottakat összevettem egyéb forrásokkal is – nagyra értékeltetem azt, hogy hajlandó beszélgetni velem³. Továbbá, jóllehet könyvének fő szempontjait elhibáztaknak látom, más részei kiválóak. Hayden életpályáját a világ néhány legösszetettebb problémájával való küzdelemben töltötte, és sok érdekes, még ha néha kiábrándító dolog is tud róluk mesélni – főként, amikor beszámolójára nem nyomja rá bélyegét a hírszerzési ügynökség jegyzőkönyveiért való aggodás.

Nagyszerű olvasmány például egy hosszabb rész, melyben leírja, hogy hogyan repültek körbe a világot és találkoztak más országok titkosszolgálatának tagjaival. Ez azt mutatja, hogy létezik a világban az amerikai hivatásos nemzeti titkosszolgálatnak egy nem hivatalos, egész világot átfogó megfelelője is. „Létezik köztünk egy eszmecsere, mellyel kölcsönösen hasznára vagyunk egymásnak, még ha kormányaink nem is tudják kellőképpen összehangolni működésüket” – írja Hayden. „Valójában ezek a

3 Például, Haydent idézem legújabb könyvemben, melynek címe: *Hatalmi háborúk: Obama szeptember 11-e utáni elnöksége – belülről nézve (Power Wars: Inside Obama's Post-9/11 Presidency, Little, Brown, 2015)*. Az ötödik fejezetben megírom annak a – mind a mai napig titkos – történetét, hogy miképpen fejlődött a Nemzetbiztonsági Ügynökség megfigyelő-technológiája – és a rá vonatkozó korlátozások – az Obama elnökségét vezető harminc év során, beleértve a Hayden elnöksége alatti döntő fontosságú éveket is.

kapcsolatok rendkívül tartósnak bizonyulnak, és működnek a felszín alatt, még a viharos politikai viszonyok ellenére is. Ennek az az oka, hogy kölcsönösen értékes eszmecserékre adnak lehetőséget szakmabeliek között, akiknek közösek a problémák, illetve hírszerző ügynökségek között, melyek még akkor is működni fognak, és el is várják tőlük, hogy végezzék a dolgukat, mikor változások következnek be a politikai élet színpadán.”

Bár ő és kémfőnök kollégái is kívülről tudták egymás családtagjainak neveit, és vacsorára mentek kollégájuk otthonába, vagy délutánokat töltöttek irodájában, mégis gyakran elérkezett egy pont, amikor Haydent a másik fél valamilyen mélyen gyökerező „teremtésmitológiába” akarta beavatni, megtörvén ezáltal a világ folyásáról szóló józan beszélgetés menetét. „Ez az, amikor a velünk szemben ülő vagy a vonal másik végén levő munkatársunk agyában beindul valami, és majdnem hogy ősi indulatok kezdenek feltörni egy olyan beszélgetésben, amely addig a pontig tényeken alapuló párbeszéd volt”, mint például a szerb kémfőnök esetében, aki ragaszkodott ahhoz a nézetéhez, hogy a muzulmánokat nem érdekli, ha a gyerekeik meghalnak a háborúban. Mikor ez megtörtént – írja –, nem volt sok értelme a vitának. „Az volt a lényeg, hogy ne értsünk egyet, vagy még csak véletlenül se tűnjék úgy, hogy egyetértünk. Ott ültünk, kifejezéstelen arccal, a majdnem ösztönös fejmozdulatot sem engedvén meg magunknak, mely azt jeleznék, »átjött az információ«, remélvén, hogy gyorsan túljutunk ezeken a kellemetlen percekben, és a beszélgetés a szokásos mederben folyik majd tovább.”

Ez a rész már önmagában elgondolkasztó, Hayden azonban az alábbi figyelemreméltó sorokat füzi még hozzá: „Ez eltartott egy ideig; de aztán egyik külföldi utamon, mikor éppen egy éjszakai kiruccanásra készültem egy másik állomásra, belém hasított a gondolat. Vajon az én számból elhangzottakból mit utasítottak el beszélgetőtársaim, mint amerikai mitológiát? Azt, amikor az önrendelkezésről beszéltem? Vagy a kulturális sokszínűséget? A választások jótékony hatását? És vajon mikor várták csak türelmesen, hogy befejezzem, mielőtt vissza-

tértünk a »komoly« beszéd témákhoz? Erre sose jöttem rá, de minél tovább töprengtem rajta, annál biztosabb voltam benne, hogy volt ilyen.”

4.

Ilyen pillanatokért érdemes kezünkbe venni a könyvet – feltéve, hogy az olvasó már a tények ismeretében közelít hozzá. Olvasása pedig ahhoz hasonló élményt jelent, mint amikor egy sok párbeszéddel és fordulatossal cselekménnyel teli filmet nézünk hang nélkül: ha előzőleg nem láttuk a filmet, nem igazán fogjuk érteni, mi történik benne. Hayden általában túl agyafúrt ahhoz, hogy olyasmit állítson, ami nyilvánvalóan hazugság – könyvében a torzítások inkább kihagyások, fél-igazságok, félrevezető megfogalmazás és többféle értelmezést megengedő félreérthető kijelentések formájában vannak jelen. Olyasvalakiként, aki éveket töltött azzal, hogy a szeptember 11-e utáni nemzetbiztonsági állapotok jogi és politikai fonákságait vizsgálja és tudósítson róluk, csak remélhetem, hogy az olvasó kellő tájékozottsággal lesz felvértezve a korszak részleteit illetően, hogy képes legyen kiszűrni Hayden csúsztatásait.

Az alábbi két eset a körmönfont félrevezetés szemléletes példája. Az elsőt Hayden elmeséli, hogyan érte el a *The New York Times* szerkesztőinél 2004 végén és 2005 folyamán (jóval azelőtt, hogy a laphoz kerültem volna), hogy ne közöljenek le egy írást a titkosszolgálat engedély nélküli lehallgatásairól, melyről a lap tudósítói rántották le a leplet; most már tudjuk, hogy ez épp a Nemzetbiztonsági Ügynökség Csillagszél programjának egyik alkotóeleme volt, melynek egyéb oldalait még mindig homály fedi. Hayden akkoriban biztosította a *Times* egyik szerkesztőjét, hogy a kormányon belül nincsenek nézetkülönbségek a titkosszolgálat tevékenységét illetően. Később azonban kiderült, hogy az Igazságügyi Minisztérium legfőbb tisztségviselői már 2004 márciusában lemondással fenyegetőztek, mert komoly jogi kifogásaik voltak a Csillagszéllel kapcsolatban.

Hayden könyvében azt állítja, hogy a *Times* szerkesztőinek ajánlott biztosítékai a „körülményekhez képest igazak voltak”. Azzal érvelt, hogy a márciusban emelt kifogások addigra

már tisztázódtak, és „különb is a program egy olyan pontját érintették, mely a *Times* cikkében nem szerepelt”. Vagyis akkoriban a Csillagszél azon alkotóelemének a törvényesség kérdőjeleződött meg, mely az e-mailek meta-adatainak tömeges gyűjtésével foglalkozott. Hayden kijelentése azonban, miszerint a márciusi jogi kifogások a Csillagszél programnak egy olyan részére vonatkoztak, amely nem azonos az engedély nélküli lehallgatások alkotóelemével – bár szó szerint igaz –, félrevezető⁴.

Valójában az Igazságügyi minisztérium már előtte is komolyan felelősségre vonta a Fehér Házat a program nem egy pontjával kapcsolatban. Hayden nem ejt szót arról, hogy 2004 márciusáig a Csillagszél törvényessége azon az – ellentmondást nem tűrő – jogcímen alapult, hogy az elnököknek nemzetbiztonsági okokból joguk van áthágni egyes törvényeket, ami többek között azt jelentette, hogy a titkosszolgálat a teljes programot használhatta bármilyen nemzetközi terrorfenyegetés kivizsgálására. A veszélyhelyzetben az Igazságügyi Minisztérium hivatalnokai rászorították a Bush-kormányt, hogy ne engedje meg a titkosszolgálatnak a Külföldi Hírszerzési Felügyeleti Törvény rendszeres megkerülését pusztán csak az al-Kaida üldözésének kizárólagos okára hivatkozva. A Csillagszél hatókörének csökkentésével a kormány szilárdabb jogi alapokra helyezhetné a programot oly módon,

4 2004 márciusában az egyik fő vitapont az volt, hogy vajon törvényesen járt-e el a Nemzetbiztonsági Ügynökség az e-mailek meta-adatainak tömeges gyűjtésekor – olyan adatokról van szó, melyek kimutatták, hogy ki ír kinek és mikor, de azt nem, hogy mit – bírósági engedély nélkül használva fel az internetre telepített eszközöket. Az Igazságügyi Minisztérium sürgette a Fehér Házat, hogy parancsoljon megálljt az effajta információgyűjtésnek az év júliusáig, mikor is az illetékes bírói testület tagja egy titkos és újszerű jogi tervezetet fogadott el, melynek értelmében joga volt ilyen rendelkezéseket kibocsátani. Hayden könyve javarészt a kormány telefonhívásokhoz való hozzáféréseire összpontosít, és soha nem ad egyértelmű magyarázatot arra, hogy az internetes kommunikáció és a meta-adatok gyűjtése – melyeknek egy részét feldolgozták, jöllehet közismert adatokról van szó – milyen módon volt bizonyos tekintetben jóval központibb része a Csillagszélnek.

hogy a Kongresszus felhatalmazásához kötné a katonai erő felhasználását a szeptember 11-i támadások elkövetői ellen.⁵ Elmondható tehát, hogy a veszélyhelyzetben az engedély nélküli lehallgatások ügye is előkerült, melyet a *Times* hozott előzetesen napvilágra.

A második eset, mely azt példázza, hogy Hayden milyen ügyesen tud ravaszkodni beszámolójában, egy 2006 nyaráról szóló fejezettel kezdődik, amikor átvette a CIA irányítását; a fogva tartási és kihallgatási program egy le-tompított verziójának kifejlesztésén dolgozott „a bel- és külföldön keltett óriási felháborodás” közepette – mint írja –, melyet a sajtóhírek indítottak el. A fejezet egy Bush szájából elhangzó „fergeteges” beszéddel éri el csúcspontját, melyben az elnök bejelentette, hogy a CIA áthelyezte megmaradt foglyait a guantánamói katonai börtönbe, míg védelmébe vette a vallatósiztek „alternatív vallatási eljárásait” is, melyek terrortámadásokat megakadályozó információkhoz segíthetik őket. Két fejezettel később Hayden visszatér a témához, és arról ír, hogy a Bush-kormány végül is a leendő fogvatartottak vallatását szolgáló technikáknak csak egy szűkebb körét hagyta jóvá; megállapítja, hogy a Kongresszusnak „semmilyen hatása nem volt a CIA vallatási programjának alakulására”, mivel a törvényalkotóknak „hiányzott a bátorsága vagy pedig nem volt köztük egyetértés, hogy leállítsák, támogassák vagy módosítsák azt”.

Itt is több minden ad okot félreértésre. Az első fejezet, mely azt a Bush-beszédig elvezető programot tárgyalja, melyre Hayden rászánta a nyarát, nélkülözi a – valóságos történések megértéséhez elengedhetetlen – jogi háttérrel: olyan információk maradnak ki, melyek nem túl előnyös színben tüntetik fel a CIA működését. Hayden különösképpen azt felejt el megemlíteni, hogy a Legfelsőbb Bíróság döntést hozott a Genfi Egyezményrel kapcsolatban, mely bírósági eljárást helyezett kilátásba háborús bűnök miatt olyan amerikai vallatósiztek ellen,

5 Charlie Savage: *Hatalmi háborúk: Obama szeptember 11-e utáni elnöksége – belülről nézve (Power Wars: Inside Obama's Post-9/11 Presidency)*, Little, Brown, 2015), 191. oldal.

akik terrorizmus gyanújával fogva tartottakat bántalmaztak. Hayden Bush beszédének annak a kritikus részéről sem tesz említést, melyben az elnök arra kérte a Kongresszust, hogy módosítsák a háborús bűnökről szóló [1996-os] törvényt, hogy mindennek csökkentsék a veszélyét. Mikor Hayden arra céloz, hogy a Kongresszus egyszerűen túl erélytelen volt ahhoz, hogy közelebbről meghatározza a megengedett technikákat, elfeledkezik arról a tényről, hogy a Kongresszus 2008-ban arra szavazott, hogy korlátozzák a CIA-vallatósítztek hatáskörét a harctéri szabályzatban leírtakra – és ezáltal betiltották volna a „fokozott” vallatási technikákat, mint például a fulladás szimulálását vagy az alvásmegvonást – de Bush megvétózta a törvényjavaslatot.

Hayden végül is megemlíti mind azt a tény, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak született egy rendelkezése a Genfi Egyezményről (bár továbbra is óvakodik a „háborús bűnök” kifejezés használatától), mind a harctéri szabályzatról szóló, elutasított törvényjavaslatot, de mindezt körülbelül negyven, illetve százharminc oldallal az után teszi, hogy ő maga vitatja meg elsőként a témát, melynek értelmezésén változtattak volna az előbbieket, ha egy helyen olvashatók. Továbbá soha nem említi meg, hogy a szenátusi jelentésből később kiderült – és részben a CIA is elismerte – hogy Bush beszéde hemzsegett a téves információktól, mikor a terrorszűrés sikereit sorolta fel; például bizonyos új tények napvilágra kerülését a vallatási programnak tulajdonította, miközben ténylegesen más forrásokból származtak az információk.

A könyvben számos hasonló ferdtetés található. Ahogy szaporodnak, úgy torzítja el a valóságos világot az a benyomás, melyet az *Elmenni a végsőkig* hagy maga után.

5.

Évek óta tartó nyilvános tájékoztató kampányuk során a CIA „fokozott vallatási technikáinak” védelmezői azt próbálják erőnek-erejével bizonygatni, hogy ezek a módszerek jóval hatékonyabbak és kevésbé kegyetlenek, mint magának a CIA-nak az ezzel egyidőben alkalmazott saját módszerei – ahogy azt egy szenátusi vizsgálóbi-

zottság jelentése nyilvánosságra hozta. Eközben sok amerikai csatlakozott a kínzás támogatók táborához. 2015 tavaszán a Pew Kutatóközpont adatai szerint a republikánusok 73 százaléka állította, hogy a terrorista-gyanús embereket jogosan vetik alá kínzásnak, míg a demokraták közül 46 százalék vélekedett így.⁶ A hozzáállás változása figyelhető meg a republikánus elnöki politikában is. Jóllehet John McCain szenátor, a 2008-as republikánus elnökjelölt hevesen ellenkezett a kínzásokat, és a fulladást szimuláló „waterboarding”-ot is ide sorolta, 2012-ben Mitt Romney kormányzó elkötelezte magát a „fokozott technikák” visszahozatala mellett, bár ő – Haydenhez hasonlóan – ragaszkodott hozzá, hogy ezek a módszerek valójában nem számítanak „kínzásnak”. 2016-ban Donald Trump már büszkén, mindenféle szépités nélkül támogatja a kínzás módszerét, miközben arra is ígéretet tesz, hogy be fogja vetni a fulladásos szimulálást és „még ennél sokkal rosszabbakat is”, nemcsak azért, mert a „kínzás eredménnyel jár”, hanem mert még „ha nem is jár eredménnyel, mindenképpen megérdemlik”.⁷

Hayden szeretné visszamenőleg megvédeni a vallatási programot – célja azoknak a tisztviselőknek a megkímélése, akik korábban részt vettek benne. A jövőt illetően fenntartja azon nézetét, hogy a CIA örök időkre fölhagyott a „fokozott vallatási eljárásokkal”. 2016 februárjában az HBO *Való idő Bill Maherral (Real Time with Bill Maher)* című show-műsorában Hayden úgy nyilatkozott könyvének bemutatásakor, hogy „rendkívül rosszul érintené, ha egy elnöki pozícióban levő Trump úgy kormányozna, hogy az összhangban lenne az elnökjelölt Trump kampány alatt használt nyelvezetével”.

„Mint például mivel?” – próbálta sarokba szorítani Maher.

6 Richard Wike: „Szélesen eltérő véleménykülönbségek a terrorizmus gyanús személyek ellen alkalmazott kínzást illetően” („Global Opinion Varies Widely on Use of Torture Against Suspected Terrorists”), Pew Research Center Kutatóközpont, 2016. február 9.

7 Jenna Johnson: „Trump kijelentette, hogy »a kínzás működik«, támogatja a waterboardingot és »még sokkal rosszabb dolgokat is«” („Trump Says ‘Torture Works,’ Backs Waterboarding and ‘Much Worse’”) *The Washington Post*, 2016. február 17.

„Hát...ööö, hogy »vízbe fulladásos szimulálás lesz, meg még sok más – mert, hogy megérdemlik«” – mondta, és közben előredőlt, hogy hangsúlyozza a motivációbeli különbséget. Majd mikor hátradőlt, dadogni kezdett. „Nem azért – tudják – nézzék, mi – szóval, mi kemény dolgokat csináltunk...”

Mielőtt azonban Hayden befejezhette volna arra irányuló kísérletét, hogy összebékítse letűnt programjának megvédését annak a Trump-féle javaslatnak az ellenzésével, hogy élesszék újjá és bővítsék ki azt, Maher a szavába vágva egy Trump agyából kipattant másik zavaros ötlettel sietett a megmentésére: „És mit szól a terroristák családjainak megöléséhez? Te jó ég, már úgy értem, hogy ilyen még álmában se jutna eszébe, ugye?”

„Isten ments!” – válaszolta Hayden, szemmel láthatóan megkönnyebbülve, és elmondta Mahernek, hogy ha egy elnöki pozícióban levő Trump ilyen háborús bűnnek számító dolgot rendelne el, akkor a hadsereg megtagadná az engedelmességet.

Beszélgetésük a hírműsorok fő témája lett. Néhány héttel később azonban Alberto Mora, az Amerikai Egyesült Államok Haditengerészetének Bush-kormány alatti volt jogtanácsosa, aki korábban tiltakozott a Guantanamo-i kihallgatások alatti visszaélések ellen⁸, leírta, hogy Hayden előtörténetének ismeretében elég különös, hogy épp ő „kongatja a vészharangot” amiatt, hogy Trump vissza akarja hozni a kínzás módszerét. Azáltal, hogy Hayden olyan élénken védelmezte a CIA viselt dolgait – írta Mora – „hozzájárult ahhoz, hogy a kínzások kieszelői és végrehajtói büntetlenül megússzák.” Az a tény, hogy az Egyesült Államoknak nem sikerült elszámolnia a történetekkel – Mora szerint – „megfosztja a kínzás büntetését annak igazi súlyosságától”, mivel megszünteti a „kínzás-párti” stigmáját, és felbiztatja az olyanokat, mint Trump, akik vissza

akarják állítani azt.⁹ Emlékiratának vége felé Hayden elmesél egy történetet, amelyben egy adatvédelemről és biztonságról szóló vitában vett részt. Ahogy a vita végeztével ment le a színpadról, egy nő kiabálását hallotta – de nem fordult meg: „Hazug vagy, Hayden. Vér tapad a kezedhez.”

„Nem fordultam hátra, mert úgy ítélt meg, hogy úgysem tudom meggyőzni azt a nőt – írja. – Nincs semmi értelme a próbálkozásnak. Neki megvan a maga világa. Nekünk magunknak is megvan a saját világunk. Vagy legalábbis, nekem – igen.”

(*The New York Review of Books*)

Annie Sparrow

Szörnyű betegségek árnyékában

Sonia Shah: Világjárványok: a fertőző betegségek nyomon követése a kolerától az eboláig és azon túl (Pandemic: Tracking Contagions, from Cholera to Ebola and Beyond) című könyvének recenziója

(Sarah Crichton Books/Farrar, Straus and Giroux kiadó, 2016, 288 oldal)

A világjárványok (pandémiák) – a rendkívül fertőző betegségek feltartóztatathatlan terjedése országokon és kontinenseken át – modern korunk jelenségévé váltak. A szó maga, mely a „minden” és az „emberek” jelentésű görög szavakból kovácsolt nyelvi újítás, mindössze a tizenkilencedik század közepe óta használatos. A járványok – a betegségek helyi kitérései – mindig is részei voltak az emberiség történelmének, a világjárványok azonban egy bizonyos fokú népsűrűséget és hatékony közlekedési eszközöket kívánnak meg. A közegészségügyi szakembereket, politikusokat és a jótékonyági szervezeteket azóta foglalkoztatja egy hasonló világjárvány réme, amióta 1918-ban az első

8 Ld. Charlie Savage: *Hatalomátvétel: a nagyhatalmi elnöki törekvések visszatérése és az amerikai demokrácia visszájára fordulása (Takeover: The Return of the Imperial Presidency and the Subversion of American Democracy*, Little, Brown 2007), 177–181, 189. o.

9 Alberto Mora: „Amerika tényleg odajutott, hogy visszaállítja a kínzást?” (“Is America on the Brink of Returning to Torture?”), *Los Angeles Times*, 2016. március 13.